

**ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԻ,
ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԴԵՐԻ, ՄԱՐՏԱՀՐԱԷՐՆԵՐՈՒ ԵՒ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵՒ
ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԵՐ**

Հայկազեան հայագիտական հանդէսի 42րդ հատորի երկրորդ գիրքով, խմբագրութիւնս նախաձեռնեց նոր ասանդոյթի մը, որով Հանդէսի իւրաքանչիւր հատորի երկրորդ գիրքը սկսի հայագիտութիւնը շահագրգռող այժմեական նիւթի մը շուրջ հայագիտութեան վաստակաւոր մշակներու ուղղումը հարց-պատասխաններով: Ստորեւ կը ներկայացնենք դոկտորներ Վարդան Մատթէոսեանի, Կարէն Մաթեոսեանի եւ Աշոտ Մելքոնեանի տեսակետերը՝ հայագիտութեան ուսմունքին մասին – **Խ.**:

Դոկտոր Վարդան Մատթէոսեանի պատասխանները.-

- 1) Ի՞նչպիսի սահմանում պիտի փափաքէիք որ հայագիտութիւնը ունենայ ԻԱ. դարուն:**

Պիտի փափաքէի, որ հայագիտութիւնը իբրեւ մեկնակետ ընդունի Գարեգին եպս. Սարգիսեանի (յետագային՝ մեծի տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. եւ ամենայն հայոց Գարեգին Ա. կաթողիկոս) 1966ին բանաձեւած սահմանումը.

Հայագիտութիւնը գիտական ուսմանց այն ամբողջութիւնն է, որուն նպատակն է կարելի յստակութեամբ, ճշգրտութեամբ եւ ամբողջականութեամբ մարդկային գիտութեան լոյսին տակ բերել հայ ժողովուրդի անցեալի կեանքը իր բոլոր երեսներուն եւ երեւոյթներուն մէջ՝ նախապատմական ժամանակներէն մինչեւ մեր արդի կեանքը:

Վերջին երկու-երեք տասնամեակներուն, հայագիտութիւնը ապրած է բնաշրջում մը: Ասանդական կալուածներուն կողքին, որոնք շարունակած են իրենց ծանրակշիռ նպաստը բերել անոր զարգացման, արդիական կեանքի հետ կապուած գիտութիւնները սկսած են նկատառելի դեր մը ունենալ: Բայց շփոթ մը գոյութիւն ունի, թէ ի՞նչ կը ներառէ հայագիտութիւնը: Այսպէս, օրինակ, եթէ ֆրանսահայ համայնքի 1930ականներու տնտեսական վիճակի ուսումնասիրութիւնը մաս կը կազմէ Սփիւռքի պատմութեան եւ հետեւաբար հայագիտական արժէք ունի, վստահ չեմ, թէ Խորհրդային Հայաստանի 1960ականներու երիտասարդութեան արդիականացման միտումներուն վերլուծումը հայագիտութեան մաս կը կազմէ:

- 2) Ի՞նչպէս կը բնորոշէք հայագիտութեան գործնական դերակատարութիւնը, կամ ի՞նչ նպատակներ պէտք է հետապնդէ հայագիտութիւնը:**

Հայագիտութեան դերակատարութիւնը պէտք է կեդրոնանայ հեռաւոր ու մօտաւոր անցեալը մեր օրերուն բերելու եւ ըստ կարելոյն ներկային հետ

կամրջելու գործին մէջ: Ասիկա կ'ենթադրէ այդ անցեալի պեղումը եւ անաչառ մեկնաբանութիւնը, որ պէտք է հիմնուած ըլլայ առարկայական հիմքերու եւ ո՛չ թէ շահախնդրական, փառաբանական կամ գաղափարաքաղաքական մեկնակէտերու վրայ:

3) Ի՞նչպէս կը բնութագրէք հայագիտութեան մերօրեայ մարտահրաւերները (մեթոտ, արխիւ, բազմաուսմունքային մօտեցում, գործակցութիւն եւն.):

Յիշեալ մարտահրաւերները միշտ գոյութիւն ունեցած են, սակայն ներկայիս ա՛լ աւելի հրատապ դարձած, նկատի ունենալով ընկերային գիտութիւններու յեղաշրջումը: Այսպէս, մեթոտաբանական հակամարտութիւն մը սկսած է նկատելի դառնալ, ուր մէկ կողմէ հայագիտական նիւթերը կը նկատուին կեդրոնական առարկան, որոնք կը դառնան մեկնակէտը՝ ինչ-ինչ եզրակացութիւններու յանգելու, իսկ միւս կողմէ անոնք կ'օգտագործուին իբրեւ կողմնակի նիւթ՝ արդէն իբրեւ թէ ապացուցուած իրականութիւններ հիմնաւորելու համար: Հայութեան հետ կապուած արխիւներու ցրումը աշխարհի չորս կողմերը, միջազգային թէ ազգային պատկանելիութեամբ, յաճախ նիւթի մը համապարփակ ուսումնասիրութեան խոչընդոտ կը հանդիսանայ, թէեւ վերջին երկու տասնամեակներուն համացանցի տարածումը առիթը տուած է նաեւ, որ արխիւային կարգ մը նիւթեր թուայնացուին եւ ցուցակներ կազմուին ու տրամադրելի դառնան համակարգիչի քանի մը ստեղծներու սեղմումով: Բազմաուսմունքային մօտեցումը կը պահանջէ, անշուշտ, որ մասնագէտները հիմնաւոր կրթութիւն ստանան քանի մը ուսմունքներու մէջ, կամ գոնէ անոնցմէ իրաքանչիւրի հիմնական մօտեցումներու ծանօթ ըլլան, պակաս մը, որ յաճախ նկատելի է:

4) Անհրաժեշտ է հայագիտական կեդրոններու գործակցութիւնը, ինչու՞:

Հարցումը միայն մէկ պատասխան կրնայ ունենալ. այո՛: Իսկ պատճառը պարզ է. հայագիտական կեդրոն մը չի գոյանար ու չի զարգանար դատարկութեան մէջ, այլ մաս կը կազմէ նմանօրինակ կեդրոններու շղթայի մը, որուն մէջ ան կրնայ իր փորձառութեան բաժնեկից դարձնել եւ ուրիշներու փորձառութենէն օգտուիլ, ինչպէս եւ հասարակաց հարցերու առնչութեամբ միասնական կեցումածք որդեգրել:

Փրոֆեսոր Կարէն Մաթեոսեանի պատասխանները.-

1) Ի՞նչպիսի սահմանում պիտի փափաքէիք որ հայագիտութիւնը ունենայ ԻԱ. դարուն:

Հայագիտութիւնը՝ դասական իմաստով, հայ միջնադարեան պատմութեան, բանասիրութեան եւ մշակոյթի ուսումնասիրութիւնն է: Սակայն ԻԱ. դարում մի կողմից տեղեկատուական եւ գիտատեխնիկական դաշտի եւ հնարատրութիւնների անսախաղէպ ընդլայնումը, եւ միւս կողմից հասարակական եւ հումանիտար գիտութիւնների զարգացումը եւ դրանց դերի մե-

ծացումը թելադրում են ժամանագրական ընդգրկման մեծացում եւ հետագոտական թեմաների ու նիւթերի ընդլայնում: Ըստ այդմ, կարող ենք հետեւեալ նոր կարճ ձեւակերպումն առաջարկել. հայագիտութիւնը հայոց պատմութեան, հայոց լեզուի եւ բանասիրութեան, ազգագրութեան եւ մշակոյթի բոլոր ճիւղերի ուսումնասիրութիւնն ու հանրահռչակումն է:

2) Ի՞նչպէս կը բնորոշէք հայագիտութեան գործնական դերակատարութիւնը, կամ ի՞նչ նպատակներ պէտք է հետապնդէ հայագիտութիւնը:

Հայագիտութիւնն առաջին հերթին գիտական նպատակներ է հետապնդում, բայց նրա արդիւնքները կարող են ծառայել նաեւ կրթական, ուսումնական, լայն առումով՝ մշակութային եւ անգամ հասարակական-քաղաքական նպատակների:

Հայագիտութեան տրամադրած տուեալները կարող են օգտագործուել Հայաստանի սահմաներից դուրս գտնուող հայկական մշակութային ժառանգութեան (յուշարձաններ եւ այլ նիւթեր) պատկանելութեան հաստատման եւ պահպանութեան գործի կազմակերպման համար:

Հայագիտութեան գործնական, կիրառական արդիւնք կարող է լինել, օրինակ, արդէն յայտնի կամ նորայայտ նիւթերի հիման վրայ տարբեր բնոյթի թանգարանների հիմնումը, զբօսաշրջային ոլորտի համար նոր երթուղիների եւ ծրագրերի մշակումը եւն.:

3) Ի՞նչպէս կը բնութագրէք հայագիտութեան մերօրեայ մարտահրաւերները (մեթոտ, արխիւ, բազմաուսմունքային մօտեցում, գործակցութիւն եւն.):

Հայագիտութեան արդի մարտահրաւերները տարբեր կարգի են: Առաւել մտահոգիչը հումանիտար գիտութեան քաղաքականացման հետեւանքով այժմ Հայաստանի հարեւան որոշ երկրների կողմից իրականացուող ագրեսիւ գործունէութիւնն է, որի նպատակը պատմական եւ մշակութային իրողութիւնների կեղծումն ու հայկական ժառանգութեան ապօրինի սեփականումն է: Հայագիտութեան դերն այս պարագայում գիտական չափանիշերի անխախտ պահպանութեամբ համապատասխան ուսումնասիրութիւնների, հրատարակութիւնների, տեղեկատուական տարբեր հարթակների միջոցով ճշմարիտ պատմութեան եւ հայկական մշակութային ժառանգութեան ներկայացումն ու հանրահռչակումն է, ինչպէս նաեւ որոշ օտար կենտրոններից տարածուող կեղծ գիտական պնդումների բացայայտումը:

Հայագիտութեան զարգացման տեսանկիւնից, գործնական մարտահրաւեր կարելի է համարել նաեւ թոյլ կապերն ու սահմանափակ համագործակցութիւնը հայագիտական հաստատութիւնների միջեւ, անհրաժեշտ աղբիւրագիտական եւ տեղեկատուական շտեմարանների, թուայնացուած նիւթերը (ծեռագրեր, արխիւային նիւթեր, մասնագիտական գրականութիւն) սակաւութիւնը, եղածների նկատմամբ հասանելիութեան դժուարութիւնները եւն.: Այս հարցերի կարգաւորման համար անհրաժեշտ են համա-

պատասխան նախաձեռնություններ եւ գործի բանիմաց կազմակերպում, միաժամանակ շատ կարեւոր է նաեւ հայագիտական հետազոտությունների եւ ընդհանրապէս այս ամբողջ ոլորտի նիւթական եւ տեխնիկական պատշաճ ապահովումը, որի առկայութեան դէպքում միայն հնարատոր կը լինի ցանկալի արդիւնքներ ակնկալել:

4) Անհրաժեշտ է հայագիտական կեդրոններու գործակցութիւնը, ինչու՞:

Հայագիտական հաստատութիւնների եւ կենտրոնների գործակցութիւնը չափազանց կարեւոր խնդիր է, որն այժմ իրականացում է միայն մասամբ եւ հիմնականում գիտութեան առանձին ճիւղերի շրջանակում:

Գործակցութիւնը, որի կարեւորութիւնն անվիճարկելի է, շատ անելի արդիւնաւետ կարող է լինել միմեանց գործունէութեան եւ ծրագրերի մասին իրազեկ լինելու պայմաններում: Կարծում եմ, օգտակար կը լինէր, եթէ ստեղծուէր Հայաստանի եւ արտերկրի հայագիտական հաստատութիւնների եւ կենտրոնների գործունէութեան, հրատարակութիւնների, հետազոտական թեմաների ու ծրագրերի մասին ընդգրկուն տեղեկատուութիւն պարունակող՝ մշտապէս թարմացուող, միաժամանակ հայագիտական նիւթերի շտեմարաններ պարունակող կամ դրանց մասին յղումներ ներառող մի հարթակ, թերեւս համացանցի կայք, որի միջոցով հնարատոր կը լինէր նոր կապեր ստեղծել եւ գործակցութեան արդիւնաւետ համատեղ ծրագրեր կազմել:

Փրոֆեսոր Աշոտ Մելքոնեանի պատասխանները¹.-

Հայագիտութիւնը հասարակական գիտութիւնների մի համակարգ է, որը զբաղւում է հայոց պատմութեան, հայ բանասիրութեան, հայ ժողովրդի հոգեւոր ու մշակութային ժառանգութեան ուսումնասիրութեամբ: Այն ներառում է հայ լեզուաբանութիւնը, գրականագիտութիւնը, պատմագիտութիւնը՝ իր բազմաթիւ ճիւղերով (հնագիտութիւն, ազգագրութիւն, աղբիւրագիտութիւն, պատմագրութիւն, մատենագիտութիւն, վիմագրագիտութիւն, Հայաստանի պատմական աշխարհագրութիւն ու ժողովրդագրութիւն են.), հայ իմաստասիրութիւնը, արուեստաբանութիւնը, մշակութաբանութիւնը եւ այլ ոլորտներ:

Հայագիտութիւնը ինչպէս նախկինում, այնպէս էլ մեր օրերում ունի արդիական մեծ նշանակութիւն, մասնաւորապէս՝ Հայաստանի քաղաքական անկախութեանը, երկրի ինքնիշխանութեանը սպառնացող ներկայ վտանգների ու մարտահրաւերների պայմաններում: Հետեւաբար, դժուար է գերա-

¹ Մելքոնեան «Հայագիտութիւնը Հայաստանի ազգային անվտանգութեան համակարգում» վերնագրի տակ պատասխանած է խմբագրութեանս յղած չորս հարցումներուն:

գնահատել նրա դերը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու ձեռնարկման ու դաստիարակության, հայրենի երկրի պաշտպանունակությունը բարձրացնելու, համազգային խնդիրներում հայեցակարգային մոտեցումներ բանաձեւելու հարցերում:

Կարծում ենք, որ ներկայ փուլում Արցախի եւ Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ վերջին տարիներին թուրք-ադրբեջանական տանդեմի թշնամական քաղաքականությանը դիմակայելու եւ դրան հակադարձելու ուղին զարգացման ազգային մոդել ձեւաւորելու մէջ է, որի հիմքում դրուած են լինելու կրթական ազգային համակարգի զարգացումը, մատաղ սերնդի հայեցի դաստիարակությունը: Հայագիտությունը պետք է դառնայ պետության ազգային քաղաքական հայեցակարգի անբաժան մասը, նպատակաւոր լողի Հայաստանի անկախ պետականության ամրապնդմանն ու հզօրացմանը, նպաստի հայոց ազգային գաղափարախօսության ձեւաւորմանը, հակահարուած տայ օտարների կողմից հայոց պատմության նենգափոխումներին: Նման խնդիրների կենսագործումն այժմէականութիւն է հաղորդում հայագիտությանը, ճանապարհ հարթում նրա յետագայ զարգացման համար, այն վերածում ազգային անվտանգության ապահովման յուժկու ազդակի ու գործօնի:

Հայագիտությունն ազգային անվտանգության հզօր միջոցի վերածելու համար պահանջում է լուծել բազմաթիւ հիմնարար եւ կիրառական խնդիրներ: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է, որ այն դառնայ պետական յատուկ հոգածության առարկայ. նրա համար ստեղծուեն արդիւնաւէտ գործունէության պայմաններ, տրամադրուեն անհրաժեշտ ֆինանսական ու նիւթատեխնիկական միջոցներ:

Հայագիտության գլխաւոր կենտրոնը Հայաստանն է: Սակայն դեռ 19րդ դարից այն վերածուել էր միջազգային գիտության: Ներկայումս եւս Հայաստանի պատմության, հայոց լեզուի, հայ մշակոյթի ուսումնասիրութեամբ զբաղում են աշխարհի շատ երկրների մասնագէտներ: Տարբեր երկրներում գործում են հայագիտական ամբիոններ ու կենտրոններ, որոնց հետ համատեղ աշխատանքը կը նպաստի հայ ժողովրդի հարուստ մշակութային ժառանգության ուսումնասիրութեանն ու նուաճումների քարոզչութեանը, աշխարհում նրա քաղաքակրթական տեղի ու դերի ընկալմանը:

Հայ ազգային մշակոյթի, պատմութեան, հայերէնագիտութեան, ժամանակակից հայ տնտեսագիտութեան ճիւղերի՝ մեր երկրի իւրայատկութիւններից բխող խնդիրների ուսումնասիրութիւնը եւ գիտական ընդհանրացումն իրենց բարերար ազդեցութիւնը կ'ունենան Հայաստանի Հանրապետութեան տնտեսական ու հասարակական կեանքի զարգացման վրայ, կը նպաստեն սեփական դիւանագիտական, իրաւագիտական, ընկերային եւ այլ դպրոցների զարգացմանը:

Հայագիտական հիմնարար հետազօտութիւններն ու նոաճումները մեծապէս կը նպաստեն Հայաստանի Հանրապետութեան ներքին եւ արտա-

քին քաղաքականության ճկուն հայեցակարգի մշակմանը, ազգային անվտանգության ապահովմանը, կրթական համակարգը բարելավելու եւ հայրենիքի զարգացած ու նուիրեալ քաղաքացի դաստիարակելու գործին:

Ներկայ փուլում Հայաստանում իրականացում են բարեփոխումներ կրթության ու գիտության ոլորտում: Այդ փոփոխութիւնների իրականացումը պատճառաբանում է կրթության ու գիտության ոլորտի մերձեցման անհրաժեշտութեամբ: Կառավարության կողմից շրջանառուող մի նախագծի համաձայն նախատեսւում է հանրապետութիւնում գործող երկու տասնեակից ավելի բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնների թիւը խիստ կրճատել եւ խոշորացուած այդ բուհերի գիտական ներուժը հարստացնել գիտահետազոտական հիմնարկների աշխատակիցներին հաշուին: Սակայն նման մօտեցումը կարող է յանգեցնել զուտ գիտահետազոտական հիմնարկների եւ ընդհանրապէս ազգային արժէք հանդիսացող ՀՀ Գիտութիւնների Ակադեմիայի լուծարմանը, ինչը կը նշանակի լուրջ հարուած հայոց գիտութեանը:

Մասնագիտական առումով հանրապետութիւնն ունի մեծ ներուժ, սակայն հարկ է նշել, որ եթէ այսօր լուրջ քայլեր չձեռնարկուեն, ապա հայագիտութիւնը չի կարողանայ դուրս գալ ներկայիս ճգնաժամային վիճակից: Կ'ընդհատուի հայագիտական դպրոցի վերարտադրութեան գործընթացը: Ուստի անհրաժեշտ է առաւելագոյնս նպաստել երիտասարդ կադրերի պատրաստման գործին: Հարկ է լուրջ քայլեր ձեռնարկել նաեւ արտասահմանեան գիտական կենտրոններում երիտասարդ կադրերի պատրաստման ուղղութեամբ:

ISSUES RELATED TO THE DEFINITION OF ARMENIAN STUDIES, ITS ROLE AND ITS CHALLENGES, AS WELL AS TO THE COOPERATION BETWEEN ARMENIAN STUDIES CENTERS

(SUMMARY)

In an attempt to better formulate the subject matter and field of Armenian Studies and to better visualize its scope, role and challenges four questions related to the discipline were addressed to three scholars of Armenian Studies, namely Drs. Vartan Madteossian, Garen Matevossian and Ashod Melkonian.

This paper is a compilation of the answers given by the above-mentioned scholars to the following questions: a) What type of a definition should Armenian Studies have in the 21st century? b) What is the practical role of Armenian Studies (or) what objectives should Armenian Studies have? c) What are the current challenges of Armenian Studies (methodology, archival research, multidisciplinary approaches, cooperation, etc.)? d) Is cooperation among Armenian Studies Centers important? Why?